

A TÁRSADALMI
SZERVEZKEDÉS

SZOCIOLÓGIÁJA

ÍRTA

BOCHKOR MIHÁLY DR.

KOLOZSVÁR
„SZENT BONAVENTURA” KÖNYV-ÉRTÉKESÍTŐ

Nincs semmi, a mi korunkat annyira jellemezné, mint a társadalmi szervezkedés.

Szegény és gazdag, úr és paraszt, munkaadó és munkás, vallásos és istentelen ember, öreg és fiatal, férfiú és nő mind, mind be vannak kapcsolva ki így, ki úgy az egyesületi élet hatalmas áramába s az egyesületi tagság a modern ember egyik ismertető jele, a társadalmi szervezkedés, egyesülés a legújabb kor signuma, anyajegye.

Bölcsönktől a sírig kísér az egyesületi eszme a különböző egyesületek alakjában s a XX. század embere hiába reméli egyéni felszabadulását, azt a síron innen el nem érheti. Nyakig vagyunk az egyesületi étellel s már-már kezd az áldás átokká, a jótétmény csapássá változni.

Aki benne él a mindennapi élet összevisszaságában, az ebben a szervezkedési lázban semmi különöset sem lát. Még csak eszébe se jut feltenni a kérdést: vajon így volt ez mindig s ha. nem volt így, miért van így éppen napjainkban ?

Különös, hogy még a tudomány se vette e kérdéseket vizsgálat alá.

A kultur emberiség alatt megingott a talaj, vészteljes moraj hallatszik a föld mélyéből, elégedetlenség tölti be a világot, érthetetlen harag, bosszú valami megnevezhetetlen ellen; megismétlődik Ferrer esetében a francia forradalom bevezetése, megismétlődik a revolúció, mely a Jean Calas-féle Justizmord nyomában borította lángba Franciaország szellemeit s az elégedetlen emberiség tárgytalan dühét Egyházon és Államon tölti ki.

Mi ez?

E sorok írója nem akar a történelem méhében rejlő rettenetes, mert lenyűgözött energiákra rámutatni, csak a csöndes, higgadt jogtörténelem kalauzolása mellett kívánja magyarázni a száraz társadalmi tényeket.

A történelem szellemvilágában is vannak feszült, kritikus helyzetek, ott is megtörténik az, hogy egy világnézet, egy társa-

dalmi életrend, egy társadalmi berendezkedés fejlődő igényeket szorít le, százakat, *ezreket* nyom el, egy jobb rendnek a kiépítését akadályozza.

Ilyenkor aztán háborús hangulat tölti be a világot.

Előbb csak a diplomataik tárgyalnak, utaznak, küldözgetik jegyzékeiket; ezek a szellem emberei, kik gondolattal és tollal harcolnak. De hamarosan követi e tárgyalásokat a nép milliók lelkében élő vágyak viharos megnyilatkozása.

Két fél áll szemközt. Mindenik összeszedi erejét, mindenik mozgósítja harcosait, behívja a gyakorlatlanokat, kiképezi őket, beszóli az analfabétákat is s megtanítja őket legalább kiabálni. *kiabálni jelszavakat, melyek mögött csak érzelmek rejtőznek, de gondolatot hiába keresünk.* Majd *szervezetekbe* tömöríti őket. Elkészíti az utakat a politikai hatalom felé, biztosítja a visszavonulást s mikor a *szervezkedés véget* ért, csak a történelem hadurának hatalmas parancsszavára vár, hogy *megkezdje* a tervszerű hadműveletet egy jobb társadalmi rend kialakítása felé.

Korunk társadalmi *szervezkedése* mozgósítás, *melyhez* fogható a világ még nem látott.

Marx Károly közgazdasági alapon állította, fel a híres és hírhedt teóriát, hogy a gazdasági élet kapitalisztikus fejlődése a termelésnek kevés vállalat kezében egyesítéséhez vezet s ez a kisipar, kiskereskedelem, kicsiben termelés halálát vonja maga után.¹

Egyetemünk statisztikusa, Kenéz professzor, nem régebben statisztikai alapon konstataálta a szomorú valóságot, hogy hazánk kisiparos és kigazda existenciái rohamosan fogynak.

Ezzel szemben áll a másik tény, hogy a mily mérvben pusztulnak az önálló existenciák, ami lélektanilag egy jelentőségű az egyéniség történelmi hanyatlásával, épp oly méretekben nő a társadalmi szervezetek száma, terjedelme és jelentősége.

Marx ebből a tényből a társadalmi rend összeroppanását jósolta meg.

A jogtörténelem s az arra alapított jogszociológia meg a mellett szolgáltat bizonyítékot, hogy társadalmi rendünk olyan szabású átalakulás előtt áll, a minőhöz hasonlóan az emberiség még

¹ Das Kapital, I. 5-ik kiadás. Hamburg 1903, 576-729.

² Magyar Társadalomtudományi szemle 1908, 909-937. 1.

csak két ízben esett át, először az antik világállam bukásakor, másodszer a középkori feudális rendszer csődjének beálltakor.

A római jobbbágység eredetét kutatva, meg kellett ismernem a rómaiak gazdasági életét, társadalmi s közgazdasági viszonyait és egész kultúráját abban a rendkívül érdekes korban, a mikor már megjelent Krisztus Urunkban a történelem egén az új ideál, megjelent az ő szelid jóságos egyszerű egyéniségében az egyedüli nagy forradalmár, aki új világokat van hivatva s képes teremteni.

A gazdasági fejlődést s a rabszolgaságot és a termelő osztályokat tanulmányozva ' feltűnt, hogy abban a régi világban a mai szakszervezetekhez hasonló korporációkkal találtam szemben magam. Meglepett, hogy a köztársaság végén Marius, Sulla, Caesar korában ezek a szervezetek közveszedelemmé nővik ki magukat, hogy segítségükkel már lehet a választásokat befolyásolni, sőt lehet kormányokat buktatni is !

Ép a Kristóffy-féle szociáldemokrata manőverek után ismerem meg *ezt* az érdekes dolgot. Könnyű volt az összehasonlítás! Ezek a *szakszervezetek* ugyanazt teszik, mint a rómaiak !

Aztán a Mommsen-féle nagy római büntető jogban egy különös, mai jogunkban nem létező büntetendő cselekményre akad-jam¹ a *crimen sodaliciozum-ra*, ma így mondanók: *szervezeti bűn-eit, a társadalmi szervezetek büntette.*

Ez a crimen a társadalmi *szervezetheti* rejülő erőnek politikai célokra való kihasználása az államrend veszélyeztetésével.

Kutattam azután *ezeknek* a korporációknak az eredetét és rájöttem a következőkre:

A római államban a Cincinnatusi 7 holdas gazdaság a hódításokkal egyidejűleg szűnt meg a gazdasági élet uralkodó typusa lenni.

Proforma megmarad a magántulajdon e kis keretek közt, de tényleg a kisbirtok helyét a folyton növekvő birtok, a latifundium foglalja el.

A korlátlan tulajdon a patrimoniumhoz tapad, de a hódítás utján folyton gyarapodó állami földbirtok az ager publicus az egyesek használatába kerül. A korlátozó törvényeket áttöri a kapitalizmus, az előbb csak használati jogból egyéni tulajdon lesz.

¹ G. Segré, Studio suiia origine e sullo sviuippo storico del coionato. romano, Archivio Giuridico, Pisa, XLII-XL VI. kötetek.

² Mommsen, Römisches Strairecht, Leipzig 1899, 872.

A termelő munkát jórészt rabszolgák végzik. A háború *ezrenkint* gyarapítja ennek a munkásosztálynak tömegét a *leigázott* népekkel. Az állam egyeseknek adja el őket s az egyesek latifundiumaikat rabszolga familiákkal szerelik fel.

A latifundium és a rabszolga munka tönkreteszi a kisbirtokot. Nem bír versenyezni. A gabona provinciákból transportált gabona szállítványok, melyeket az állam olcsón adott el, éppen halálos csapást mérnek a kistermelőre.

A kisbirtokos eladósodik, eladja birtokát, nem ritkán ki is szekírozzák belőle a szomszéd kapitalisták s ő bevonul a városokba mint *proletár*.

Talán a kézművesség, az ipar, a kereskedelem terén próbálhat szerencsét !

Az antik gazdasági élet nagyban különbözött a miénktől. Míg mai nap egy-egy nemzet, sőt egy-egy földrész, sőt bizonyos tekintetben az egész világ egységes gazdasági egészet képez, a melyet csak bénít, de meg nem akaszthat a védővámok rendszere, a tulipán és más mesterséges beavatkozás, addig az ó világban a gazdasági élet, családok, jogképes családok, házak szerint tagozódott. Minden ház külön gazdasági egység, lehetőleg izolálva a többitől! ¹

Hogy értem ezt? Úgy, hogy minden család megtermelte a maga összes szükségleteit.

A fény, pompa, kultúra ezen nem változtatott. Ma ez különösen hangzik, de akkoriban természetes volt.

Miért ? Azért, mert minden ház rendelkezett az iparértő rabszolgákban egy egész iparteleppel, sőt többel is.

Minden urnák megvoltak nemcsak földművelő rabszolgái, rabszolga cselédjei, béresei, gazdatisztjei, munkásai, hanem iparosai is és így anélkül, hogy a maga territóriumából ki kellett volna lépnie, minden szükségletéről gondoskodhatott.

Az állam, a város, a község, a tartományok, azok szintén el voltak látva publicus, állami, városi stb. rabszolgákkal s minden ipari s termelési munkát ezekkel végeztették.

Mi következett ebből ? Az, hogy a szabad emberek az ipar terén se érvényesülhettek. ²

¹ Bücher, die Entstehung der Volkswirtschaft, Tübingen, IV. Auflage, 1904. V. ö. Salvioli, Le Capitalisme dans le monde antique, Paris 1906.

- Wallon, Histoire de l'esclavage dans l'antiquité II. édition, Paris 1879, III. chap. IV.

Mi tevősek legyenek ? Szervezkedtek, apró erejüket egyesítették s így főleg a városokban hatalomhoz jutottak s a hatalommal olyan, amilyen megélhetéshez is, sőt az antik világnézettel szemben, mely az ipart, sőt a kenyérkereső munkát általában lenézte, bizonyos tekintélyt is vívtak ki maguknak.

A hódítások alábbhagyásával természetesen a rabszolgaság főforrása bedugul s amint csökken számuk, oly mértékben jutnak erőre a szabad emberek földműves és iparos szervezetei.

A mezőgazdaságban a latifundiumokon a házi kezelést a bérleti rendszer, az iparban a rabszolgaiipart a kézműves Collegiumok munkája váltja fel, a rabszolga kereskedelem helyébe a kereskedő társulatok lépnek.

Az állam felismeri ezeknek a korporációknak jelentőségét, kiterjeszti a szervezeti elvet minden olyan munkára, a mely a társadalom rendje szempontjából szükséges, ki a katonaságra, ki a hivatalokra s hogy biztosítsa a gépezet működését, a korporációt kötelezővé, a szervezethez tartozást, az egyesületi tagságot örökletessé, a szabad munkást minden vonalon visszavonhatlanul *collectív* munkássá teszi.

Ezzel a megkötöttséggel a *szervezeti* elv orvosságból méreggá lett, az egyéniség halálos ágyon vonaglott, az államrend türhelenné vált, mindenki futni, menekülni akart ezekből a soha meg nem szűnő bilincsekben s a mikor Afrika, Ázsia pusztái az *egyéniesség belső szabadságát sóhajtozó keresztény anachoretákkal* teltek meg, ugyanakkor az egyéniség erejétől duzzadó szabad barbár népek özönlöttek el a birodalmat, hogy a megkövesedett antik művelődés romjain egy új civilizáció alapjait rakják le, a melynek alap gondolata az Evangéliumokban isteni magaslaton álló *egyén*, s a germán népek szilaj lelkületében elementáris erővel kibontakozó *szabadság* volt.

Szögezzünk le itt egy gondolatot, azt, hogy a társadalmi *szervezkedés* a társadalmi *berendezkedés* betegségeiből született meg, tehát *szocialpatológiai* jelenség volt, s hivatva lett volna e bajokat orvosolni; s azt a másik tanulságot, hogy mihelyt megkövesedett, mihelyt az állam kötelezővé tette, azonnal méreggá változott!

A római császárság kora volt a világtörténelemben az államtól különböző társadalmi szervezkedésnek első virágzási időszaka.

De nem az utolsó. Bizonyára arra gondol az olvasó, hogy napjaink társadalmi szervezkedése a másik virágzási időszak.

Nem. Volt még egy közbelső korszak, a midőn ez az expediens ép oly nagy, sőt sokkal nagyobb szolgálatot tett a kultúrának s a jogfosztott, nyomorgó néposztályoknak, mint az antik világ utolsó századaiban.

Ez a második korszak a középkori társadalmi berendezkedés hanyatlási kora, a hűbériség felbomlásának és a renaissance név alatt ismert szellemi átalakulásnak kora, a XIII-XV. századok.

A középkor társadalmi szervezetét a hűbériség képezte. Az embereket a személyes hűség kapcsolta egybe; az uralkodónak a főemberek voltak alárendelve a személyes hűség kötelékeivel, a főuraknak a kisebb urak, ezeknek a még kisebbek, a legkisebbeknek a saját jobbágyaik. Az egész társadalom ilyen hűbéri csoportok mozaikszerű összetételéből állott. A társadalom rendjét nem egy erős központi hatalom, hanem az egyes hűbéruraknak a saját területükön gyakorolt hatalma tartotta fenn. így aztán a hány hűbérúr, annyi államocska, annyi jogterület, annyi törvényhozói, kormányzói, katonai szervezet, annyi souverain.

A jogtörténelemben ezt nevezik hűbéri szakadozottságnak, ezt nevezik a közhatalom atomizálásának szemben azzal az egyseges államhatalommal, a mely az ókori római állam-eszmében jutott kifejezésre s a mely napjainkban is változott tartalommal ugyan, de *legalább pro forma* még létezik, a mai *nemzeti* államokban.

Az ember mindig ember volt, a középkorban is az volt, telve a vallásos formák mellett egy csomó bűnnel, szenvedélylyel.

Képzeltető, minő gyönyörűséges zűrzavar lett ebből az atomizációból! Az ököljog, a rabló lovagok, a basáskodó hűbérurak, a jobbágyok elnyomása és így tovább.

Nagy szolgálatokat tett a hűbériség azzal, hogy a szilaj kalandor barbár népeket egyfelől a *személyes* alávetettség, másrészt a földhöz rögzítés útján megkötötte, mint az akácok az alföldi talajt, de mikor ezt a célját elérte, mikor az egyéni *szabadság* a társadalmi haladásnak akadályává lett, egy magasabb társadalmi organizációnak kellett, hogy helyet engedjen. Nagy területeket felölelő, sok ilyen apró hatalmi-kört összefoglaló állami hatalomra volt szükség, hogy rendet s békés fejlődést lehessen teremteni.

Általánosan kötelező jogszabályok nem léteztek. A hűbérúr mint tartományúr az egész területre fentartotta főtulajdonjogát s ebből a seigneurii jogoknak egész sorozatát vezette le, melyek az alattvalók kizsákmányolását eredményezték. A jus advocatie, jus

spolii, albinagii, monetagii, foragii, droit de bris s a különböző földes úri jogok: a procuratio, droit de gîte, de prise stb. különféle hangzatos címek a gyöngébbek kihasználására, nem is szólva az olyan vérlázító jogokról, a minő volt a ius primae noctis, a földes úr jognak nevezett abususa a férjhez ment jobbágy leány nászészszakájának lefoglalására.

A hivatalok, melyek útján a hűbérúr tartományát kormányozta, hűbérül öröklőleg adattak s így elveszítették magasabb erkölcsi közérdekűségüket, jövedelmi forrásokká vedlettek át s az alattvalókra átokként nehezdedek.

Mivel a jog ereje nem terjedt a tartomány határain túl, egyrészt a tartományurak egymásközi viszályaiban dúlt a magán harc még akkor is, mikor az alattvalók közt azt kiküszöbölni sikerült, másrészt olyan társadalmi életirányok és szükségletek, melyeknek természetében van a terjeszkedés, minő az ipar, a kereskedelem, nem fejlődhettek.

A felhozott okok ösztönözték e kor kis embereit, hogy a történelmi hivatását már betöltött feudalizmus ellen síkra szálljanak.

S hogyan tették ezt? *Szervezkedtek.*¹

Szervezkednek egy és ugyanazon hűbéri területen, tartományban a földes úri jobbágyok a földes úri községekbe, *szervezkednek* a kisebb hűbérurak a nagyobbak ellen s a *szervezkedés által* sikerül uraik önkényét visszaszorítani, tőlük engedményeket, majd jogokat kicsikarni.

De *ezeknél* fontosabbak voltak s a jogeszmének az állam rend ezen chaotikus korában nagyobb támaszt nyújtottak a hűbéri területekre tekintet nélkül létrejött, azokon túlmenő szabad szervezetek, korporációk, az úgynevezett *gildék*.

Ezek a merőben szabad asszociációk voltak hivatva az európai kultúrnépek fejlődését egy fokkal előbbre vinni az által, hogy mikor tagjaiknak minden irányú érdekeit ápolni törekedtek, ugyanakkor forrásaivá lettek annak a közszellemnek, melyet a középkor *egyénes* gondolkodásában a Nagy Károly által erőltetett *állami* egység felbomlása után egyedül a kath. egyház, a világegyház képviselt és tartott fenn, de a mely e testületek révén lassanként általánossá válván képessé lett az apró hűbéri hatalmi körök

¹ Hajnik, Egyetemes európai jogtörténet IV. kiadás, Bpest 1896, 186. sköv. 11 ...

helyébe az országos, *nemzeti* hatalmat, a mai európai államokat felépíteni.

Ezek a szervezetek vívták ki a községek önállóságát a földesurakkal szemben, ezek vívták ki a városi szabadságot, ezek voltak a céhek előzői, az ipar s kereskedelem fejlődésének főfő támaszai.

Amit ma már az államrend ad meg egyesnek, életirányoknak, azt akkor ezek a társadalmi szervezetek szerezték meg.

Tehát a középkor társadalmi szervezetének bomlási procesusában ismét a társadalmi egyesülés lép előtérbe; a társadalom beteg teste ismét korporációkat nevel; az egyesületi szervezkedés a hűbériség hanyatlási korában a társadalom nagy halálos nyavalyájának szimptomája.

A XIV., XV. századokban már annyira általános a testületi szervezkedés Nyugateurópában, mint a minő volt előbb a hűbériség.

Az állameszme e több százados szunyadásának idejében e korporációkban látta a középkori kis ember ama *magasabb erkölcsi rendező hatalmat*, melyért egyéni *érdekeit* is kész volt feláldozni, akárcsak mint a *nemzeti* államok polgára *hazájáért*.

A hanyatló középkor e szerint ugyanazt a tényt állítja a kutató elé, a melylyel a római birodalom hanyatlásának idején találkozunk;

a szervezkedés oka a társadalmi rend betegsége, bomlási produktum az, de ugyanakkor orvosság is, s ha a középkori emberiséget az új korba képes volt átsegíteni, míg a római birodalmat meggyógyítani képtelennek bizonyult, az nem a saját erején, hanem azon múlt, hogy a középkorban nem volt kívül álló hatalmasság, mely képes lett volna kővé dermedteni s az egyéniség sírjává torzítani, a római világban ellenben az államhatalom még mindig elég erős volt minden vonalon kényszer-szervezté alákitani át.

De maga a tény, a melyből jogszociológiai következtetést vonunk, teljesen azonos:

a társadalmi szervezkedés fellendülésének oka a társadalom súlyos betegsége, célja a bajokon segíteni.

Lássuk most korunk nagyarányú társadalmi szervezkedését.

Korunk óriás betegsége a szabadversenyből támadt. Ugyanaz a gondolat, mely a mai nagy kultúrállamok fejlődésének egyik legfontosabb feltétele volt, a társadalom nyavalyájának is forrásává lett.

A gazd. szabadság elvére alapított jogrend nem képes azokat, kik kevés termelési tőkével bírnak vagy azokat teljesen nélkülözik, a szabad konkurrencia kinövéséi ellen megvédelmezni» Akár a szabad versenyben legyen a hiba, akár abban, hogy e szabadságot a társadalom többsége nélkülözni kénytelen, a negyedik rendnek nevezett munkásosztály s minden tőke nélküli u. n. proletár, akik közé a szellemi munkások is tartoznak, tényleg korunk társadalmi rendjében azokat a vágyakat, melyeket az általánossá vált művelődés, a kötelező oktatással együtt járó öntudatra ébredés s az egész történelmi környezet benne felköltöztek, megvalósítani, elérni nem képes.

Napról-napra tapasztaljuk a közhatalom gyöngülését s azt, hogy az államhatalom érdekcsoportok koalíciójává vedlik át, a melyek mellett a közérdek folyton folyvást aláhanyatlík, hervad, gyöngül¹

Es mit tesz az a 4-ik rend, mit tesznek az emberiség különféle érdekeit képviselő társadalmi körök ?

Ugyanazt, amit az ókori és középkori ember tett. Szervezkedik, szervezkednek.

A különbség csak az, hogy a rabszolgaság és jobbágyság és rendiség ma már nem léteznek és így az akcióba lépő elemek számra és erőre sokkal jelentékenyebbek, mint az ó- vagy középkorban, továbbá, hogy ma a jogrend keretein belül lehet világraszóioán is szervezkedni, mert jogilag mind egyenlők vagyunk s az egyesületi szabadság majd mindenütt törvénybe van iktatva és még egy s ez a legvigasztalóbb, az, hogy ennek a szervezkedésnek nemcsak a vidékek, tartományok, de már az államok határai se szabhatnak korlátokat. *A szervezkedés korunkban elérte az embereszmé egyetemességét*, anélkül, hogy ez a *nemzeti* eszmé bukását jelentené.

Azt nem jelenti, de *jelenti* azt, hogy *a társadalom ma már nem nemzeti, hanem emberiségi*. Az állam lehet s kell, hogy nemzeti legyen, de a társadalom s benne az ember kell, hogy az egész kultur emberiséget átölelje.

Korunk szervezkedése tehát nagyobb arányú, mint a két előbbi kor szervezkedése.

¹ V. ö. León Duguit, *Le droit social et le droit individuel et la transformation de Y état*, Paris 1908.

De épúgy a társadalmi rend, a jogrend, a gazdasági rend elégtelenségét, betegségét, bomlását jelenti, mint előbb s célja is az, mint előbb, a nagy *beteget* gyógyítani.

Ennyit a jogtörténelem adataiból !

Elég ez ahhoz, hogy a társadalmi tudományokban megközelíthető exaktsággal szociológiai törvényszerűséget lehessen felállítani.

Ez a törvényszerűség, ez a szabály így hangzik; A társadalmi egyesülés felvirágzása szociálpatólogiai tünet, a társadalom betegségének *tünete*, *de orvosság* is, melyet *az emberiség egészséges érzeléke*, életösztóne, alkalmazkodási képessége vált ki a társadalomban.

Formulázható így is: a társadalmi szervezkedés terjedése a társadalmi rend átalakulásának szükségességét hirdeti.

S ha ezt az elvet, mert valóban elv, napjaink küzdelmeire alkalmazzuk, akkor ezt a további formulát kapjuk: a modern kulturemberiség mélyreható társadalmi átalakulás előtt áll, amely méretek tekintetében úgy az ókor bukását, mint a középkori társadalmi berendezkedés összeomlását meghaladja.

A modern társadalmi szervezkedés az uralkodó állami és társadalmi rend halálharangja még akkor is, ha katolikus, de ugyanakkor egy jobb jövőnek is hírnöke.